

CONDIȚIA POETULUI ȘI A POEZIEI ÎN LIRICA LUI NICOLAE DABIJA

The condition of the poet and poetry in the lyrics of Nicolae Dabija

Along with the inescapable theme of love poetry, with the patriotic lyricism that aimed at the national rebirth of Bessarabian Romanians, or the poetry of religious sentiment, poetic arts or, rather, poetry about the status of the poet and poetry is one of the major themes of Dabijan creation. In the good tradition of genre creations in Romanian literature and in the descendants of some illustrious forerunners – starting with Eminescu, Coșbuc and Goga, continuing with Arghezi, Blaga and Barbu and ending with Labiș, Stănescu or Păunescu – Nicolae Dabija transfigures lyrically, in many of his creations, definitions of poetry or thoughts regarding the status of creators of art and even stories, with subliminal horticultural intention, addressed to congeners.

Key-words: *poetry, poetics, poetic art, status, lyrics*

Introducere

Conceptul de *artă poetică*

Se observă frecvent, în ultima vreme, în scrierile unor critici literari ori teoreticieni ai literaturii, tendința de pune semnul egalității între conceptul de *poetică* și cel de *artă poetică* – suprapunere de natură a genera confuzie nu doar în rândul cititorilor, ci și în cel al specialiștilor în domeniu. Efectuarea unor delimitări conceptuale și a unor precizări terminologice în cazul celor două noțiuni ni se pare a fi absolut obligatorie. O sursă de confuzie poate fi chiar etimologia cuvântului *poetică*. Derivat din adjectivul grecesc *poietikos*, care e înrudit cu substantivul *poietes*, „făuritor” sau „poet”, termenul poetică poate sugera faptul că s-ar aplica doar poeziei. În realitate, în utilizarea sa modernă, termenul se aplică unei teorii descriptive generale a literaturii, ca atunci când Tzvetan Todorov vorbește de o „poetică a prozei”. După cum bine se știe, cea mai timpurie teorie a *poeticii* se găsește în *Poetica* lui Aristotel, care este, în primul rând, un studiu al artei de a compune poezie (sinonimă cu tragedia). Teoriile moderne ale *poeticii* sunt, ca și teoriile naratologiei, legate în principal de structuralism și completează noțiunea aristotelică fundamentală, încercând să definească și să descrie proprietățile distinctive ale literaturii în genere.

În Antichitate, la Aristotel și Horațiu – spune Aliona Grati într-un recent *Dicționar de teorie literară – poetica* desemna totalitatea normelor referitoare la arta compoziției în versuri, fixând sensul tradițional al termenului ca ansamblu de reguli pentru alcătuirea unei opere literare. Poeticile clasice au un *caracter normativ*, reglementările lor privesc

¹ Universitatea de Stat din Moldova.

domenii diferite: metrică și versificație, procedee stilistice legate de vocabular ori de sintaxă, dar conțin și principii mai apropiate de estetica sau de filozofia textului literar.²

În epoca modernă însă, termenul de *poetică* se aplică unei teorii descriptive generale a literaturii care tratează aspectele legate de natura intrinsecă și de funcția textului literar. La rândul său, esteticianul Nicolae Balotă, într-un *Argument* plasat în fruntea volumului său *Arte poetice ale secolului XX*, observă că *de facto* teoria poeziei și poetica se suprapun adeseori, drept pentru care încearcă să efectueze o disociere terminologică între cercetarea *tehnicii poetice* și cea referitoare la *artă poetică (ars poetica)*. Arta poetică – precizează Nicolae Balotă – „reprezintă de cele mai multe ori crezul poetic al scriitorilor, un fel de *apologia pro arte sua*”, sau, altfel spus unele „teze și idei referitoare la condiția poetului și a creației sau la raportul dintre poet și propria sa artă”³. Așadar, în timp ce *poetica* reprezintă o ramură a teoriei literare care se ocupă de analiza și descrierea sistemului de procedee artistice ale operei literare, *arta poetică* este o operă literară în care scriitorul își exprimă plastic viziunea personală despre artă și procesul de creație, crezul său literar, programul și chiar unele opinii privind arta de a scrie.

Tratatul de estetică literară al lui Aristotel, intitulat *Poetica*, a influențat nu mai puțin celebra *Ars poetica* (epistola *Ad Pisonis* – *Către frații Piso*) a lui Horațiu și mai apoi, *L'art poétique (Arta poetică)* a lui Boileau (1674).

În epoca modernă, după modelele clasice oferite de Horațiu și Boileau, numeroși poeți au ținut să-și formuleze principiile și opiniile referitoare la rostul artei, al poeziei și al artistului în societate etc. în creații lirice cu caracter programatic (în care și-au expus crezul estetic, programul artistic). Așa încât, încercând să o definim, vom spune că *arta poetică* – în calitate de specie a liricii culte –

este o poezie cu caracter programatic în care autorul își expune, într-un mod mai mult sau mai puțin explicit, propriile opinii, sentimente, idei referitoare la concepția sa despre artă și despre poezie în general, la menirea poetului și la programul său artistic, estetic⁴.

Fiindcă arta poetică reprezintă, în fond, o categorie tematică, uneori tema respectivă îmbracă forma altor specii lirice, cum ar fi epistola (Horațiu: *Ad Pisonis*), poemul (M. Eminescu: *Epigonii*), imnul (O. Goga: *Rugăciune*), elegia (Gr. Vieru: *În limba ta*) ș.a.

În vasta operă poetică a lui Nicolae Dabija – pe lângă speciile lirice mai sus menționate – întâlnim alte câteva precum meditația, psalmul, doina etc., definirea artei poetice fiind una dintre temele majore ale liricii sale și

² Aliona Grati, „Poetică”, în *Dicționar de teorie literară. 1001 de concepte operaționale și instrumente de analiză a textului literar*, Ediția a II-a revizuită și completată, Chișinău, Arc, 2018, p. 387.

³ Nicolae Balotă, „Argument”, în *Arte poetice ale secolului XX. Ipoteze românești și străine*, București, Minerva, 1997, p. 2.

⁴ Liviu Chiscop, „Arta poetică”, în *Teoria literaturii. Concepte operaționale*, Bacău, Bacovia, 2013, p. 98.

chiar o condiție intrinsecă a modului său de a fi în poezie.

De la un volum la altul – observa, cu îndreptățire, esteticianul Alexandru Burlacu într-un articol despre *Poetica lui Nicolae Dabija* –, artele poetice exprimă o conștiință individuală asupra problemelor de creație, identificând de fiecare dată statutul poetului și al poeziei, particularitățile universului său artistic, pe scurt, relațiile lui cu viața și cu moartea [...]. Poeții cu intuiție excepțională sunt, de regulă, originali în explorarea virtualităților cuvântului, în exprimarea, în cazul lui Dabija, a văzutului nevăzut⁵.

Simbolistica „ochiului al treilea”

O astfel de artă poetică este chiar poezia titulară a volumului de debut – *Ochiul al treilea* (1975). Apropiat ca viziune de *lăuntricul ochi-vedere în acțiune* al lui Nichita Stănescu, *Ochiul al treilea* al lui Nicolae Dabija este și el un ochi interior, un ochi al intuiției și visului, cu ajutorul căruia poetul întrevede „rădăcinile lucrurilor” și „lăstarii” lor de mâine: „Amețitor, amețitor se-nvârt în jurul meu/ lucrurile văzute cu al treilea ochi;/ Toate lucrurile văzute cu ochii închiși/ le duc la capăt cu el;.../ Ce-am văzut cu ochiu-al treilea ieri/ va fi doar mâine cu adevărat”. Acest ochi mereu treaz face ca eroul liric al lui Nicolae Dabija să vadă, să audă și să simtă lucruri dintre cele mai neobișnuite, pe care le sugerează prin modalități de expresie ce sparg tiparele tradiționale, ceea ce îl va determina pe Mihai Sultana Vicol să scrie așa despre colegul său de generație:

Ca poet a debutat impetuos cu forța unei erupții și a fost un deschizător de generații de poeți [...]. Și el, și Grigore Vieru au manifestat aceeași smerenie și atașament față de cele sfinte. În sufletul său avea ceva din Sfântul Augustin. În eul său a rămas fidel educației primite de la părinții lui, adică a rămas un om legat de satul său⁶.

Astfel, sesizând comuniunea dintre zumzetul albinelor și cel al stelelor, Nicolae Dabija detectează și distilează esențele prin prisma aparențelor: „Ascult zumzetul stelelor, seara, și-mi pare/ că-aud niște albine trudind în livadă: ... atâta liniște se lasă pe pământ,/ că se aud luminile de mâine/ și imnul cum se teme de cuvânt; lumina foșnește ca grâu; Iar în cerul de nămete/ dorul lor urnea planete”. Referitor la acest sentiment al dorului în lirica dabijiană, Dumitru Matcovschi spunea:

Dorul la șaptezeciști nu e doar obiect liric, e și o „putere impersonală care subjugă” și o „vrajă” și „o boală cosmică”. Ba chiar și poezia pentru Nicolae Dabija nu e, cum era pentru mine de exemplu, cântec, lacrimă, tremur, fior, e un peisaj al sufletului, poetul fiind, citez, „un fidel caligraf”. Poemul, scrie Nicolae Dabija în unul din poemele sale, e ca un secret din care nimeni nimic n-a aflat, cine-și spune numele cade în anonim⁷.

⁵ Alexandru Burlacu, „Poetica lui Nicolae Dabija”, în *Philologia*, LV, nr. 3-4 (267-268), mai-august 2013, p. 3.

⁶ Mihai Sultana Vicol, „Simțirea lui se aude în noi”, în *Literatura și Arta*, nr. 20 (3949), 20 mai 2021, p. 6.

⁷ Dumitru Matcovschi, „Același poetul, aceeași poezia”, în *Moldova suverană*,

Într-adevăr, în amplul poem *Aceste peisaje ale sufletului*, din volumul *Ochiul al treilea*, poezia e definită astfel de către autor: „Toate aceste poezii nu-s decât/ peisaje ale sufletului,/ decât lumina ce-o-mprășteie fructul,/ că vezi să-ți scrii în preajma lui poezia,/ un peisaj al sufletului:/ patria, alt peisaj: dragostea,/ disperarea, primăvara, copilăria – aceste peisaje ale sufletului,// prin care noi trecem, mirându-ne: priviți – munții, norii,/ păsările, frunzele, ne seamănă nouă...” În același poem întâlnim și o definiție oximoronică a poeziei: „poezia e o bucuroasă tristețe,/ ea poate fi făcută doar anonim,/ e ca un cântec pe care nu-l auzi/ din cauza liniștii...” Iar în secvența a doua a aceluiași poem, autorul se autodefinește astfel: „Acestor peisaje ale sufletului/ eu le sunt fidel caligraf.../ Toate lucrurile au câte-o aură/ de praf, de propriul praf...”, pentru ca în final poetul să fie definit, în chip paradoxal, astfel: „Lumina e luată de vânt,/ peste câmpiile-ntinse din steme./ Nu-s poet, sunt/ cel născocit de poeme.” Tot în *Aceste peisaje ale sufletului* e prefigurat caracterul mesianic ale unei bune părți a liricii lui Nicolae Dabija, poezia având – în concepția sa – implicit funcția anticipării idealurilor unei lumi virtuale: „Va fi o zi, va veni o zi.../ un soare din an, adevărat,/ simți cum te cearcă, mai des,/ ca un vers neterminat...” Iar într-un alt poem al aceluiași volum de debut, autorul consideră că ceea ce contează cu adevărat, pentru poezia sa, e un punct de vedere asupra lucrurilor, căci „de câmpiile acestea, de frunzele acestea/ sufletul meu mi se umple;/ nu lucrurile întâmplare le cânt,/ ci pe cele care-aș fi vrut să se întâmple” (*Eseu*). Referitor la acest caracter mesianic al unora dintre creațiile lirice ale lui Nicolae Dabija, criticul Adrian Dinu Rachieru spunea:

Efuziunile incantatorii capătă tonalități oraculare, urgențele Istoriei îl obligă să-și aroge un *rol mesianic*, împăcând grația lirică și prospețimea metaforei cu imprecizia nutrită de vigoare civică, cântând, precum altădată Goga – ca tribun și cărturar – durerile neamului și toate, dorurile interzise” [...]. Pentru N. Dabija, fiecare poem este „ca o scrisoare”. Elegiac și misionar, așadar, poetul – instalat, la start, în imaginarul neoromantic – scrutează acum, apăsător de tirania realului și presiunea evenimentelor, prezentul, iradiind speranță (tocmai prin poetica visării, pendulând între real și mitic). Și o face cu sentimentalitate și luciditate, deopotrivă⁸.

În spiritul neoromantic pe care-l sesizează Adrian Dinu Rachieru în creația poetică a lui Nicolae Dabija, poezia este un dat divin, e idealul, „luceafărul clar” etern, e darul sacru, pentru că e „preasfânt/ văzduhul dintre fruct și floare”, ea este expresia preaplinului existențial, este „ură” și „iubire”. În concepția lui N. Dabija, poezia augmentează dimensiunile lucrurilor, dar le și interiorizează: „Privesc lucrurile ca printr-o lacrimă,/ ca printr-o lupă le văd mărite –/ iată câmpiile, iată frunzele,/ cum îmi par nesfârșite!// De câmpiile acestea, de frunzele acestea/ sufletul meu mi se umple” (*Eseu*). În același *Eseu*, Nicolae Dabija definește poezia utilizând, la un moment dat, schema

miercuri, 15 iulie 1998, p. 3.

⁸ Adrian Dinu Rachieru, „Nicolae Dabija – neoromantism și mesianism”, în *Poeți din Basarabia*, București, Editura Academiei Române, Chișinău, Știința, 2010, p. 282.

specifică figurii de stil numită *chiasm*: „risipă de cuvinte e poezia,/ risipă de poezie sunt cuvintele”. Sau acest dublu *chiasm*, dintr-o poezie fără titlu: „zburând, nemaștiind că zbori,/ murind, nemaștiind că mori”. Nicolae Dabija preferă, așadar, poezia în ipostaza de forță generatoare de viață. Poezia trebuie să sugereze o multitudine de sensuri și idei în cuvinte puține: „Să scrii poezii lungi/ cu cuvinte puține...” Sau, ca și Blaga în *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii*, poetul e chemat să „sporească a lumii taină, întrucât imperativul categoric al artei e acela de a spori „lumina”: „Scriind – să sporești/ ale foi lumine!” (*Eseu*) Tot aici, într-o altă definiție, poezia e văzută de Nicolae Dabija drept un joc, o consecință a libertății de imaginație: „Să-ți scrii poeziile toate din nou,/ punând în loc de cuvinte fâșii de soare,/ iar tu să treci de la cuvânt la cuvânt/ ca flacăra de la lumânare la lumânare.” În sfârșit, tot în *Eseu*, N. Dabija își exprimă tranșant convingerea că adevărata poezie este aceea angajată, militantă scrisă pe câmpul de luptă: „Poeți care-și scriu poeziile în săli de lectură/ și poeți care și le scriu pe câmpul de luptă/ cu propriul sânge pădurile/ cântate de ei înfrunzesc”.

Referindu-se la această fațetă a poeziei dabijiene, criticul literar Alexandru Burlacu spunea:

Pentru poetul postmodern, inaderența la tipul de poet tribun e un blazon, la Dabija, dimpotrivă, poezia, fără componenta mesianică, e o „aripă sub cămașă”. Așadar, esențial pentru poetica lui Dabija rămâne și astăzi caracterul paradoxal al imaginarului, al întregului său sistem poetic, al relațiilor lui antinomice⁹.

La rândul său, istoricul literar Ion Rotaru constata că *Ochiul al treilea*

nu înseamnă refugierea într-un transcendent turn de fildeş, o smulgere definitivă din realitatea tiranică a istoriei ce se desfășoară sub ochii noștri. *Ochiul al treilea* ne propune un tărâm al poeticii purificat de scoriile terorii istoriei, oferă poetului o tribună sau un soclu care să domine prin vis și viziunea suprafirească a artei¹⁰.

Definiții ale poetului și poeziei

În 1975, Nicolae Dabija plasa, în finalul volumului de debut, o odă închinată creatorului de artă, făuritorului de frumuseți artistice. Alcătuită, compozițional, din două catrene de factură clasică/ tradiționalistă, cu ritm trohaic și rimă îmbrățișată, *Frumusețe* ne trimite cu gândul atât la mitul estetic, al jertfei pentru creație, din eposul național, cât și la cel erotic, avându-i ca protagoniști pe Orfeu și Euridice, căreia privirea îndărăt i-a fost fatală. Iată versurile: „Rănită-i frumusețea, și zidarul/ se duce-ncet, fără a privi-napoi;/ nu s-au stricat nici schelele mai noi/ și nici nu s-a uscat pe ziduri varul.// Un suflu simte parcă-n el, sfințit,/ temându-se cu-n ochi a cerceta,/ de parcă cu-o privire-ar dărâma/ tot ce-a lăsat în urma lui zidit”.

⁹ Alexandru Burlacu, „Poetica lui Nicolae Dabija”, în *Philologia*, LV, nr. 3-4 (267-268), mai-august 2013, p. 12.

¹⁰ Ion Rotaru, „Nicolae Dabija”, în *O istorie a literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a II-a, București, Editura Dacoromână, 2009, p. 968.

Motivul genialității artistului creator de frumos e întâlnit și în alte piese lirice dابییene, un exemplu fiind aceste versuri din finalul poemului *Orfeu*: „Când cântă:/ o moarte se amână/ și iarba se face mai verde.../ Cuvintele-arar le îngână/ ca și cum, de le-ar spune, le-ar pierde...// Nemaștiind în vechi lumine, –/ (o, îndoieli atâtea cernu-!) –/ etern – din urmă-i, cine vine:/ Euridice sau Infernul?!”

Cântecul orfic atotecuprinzător, ferit de privirea iscoditoare, nefastă a lui Orfeu ieșind din Infern – spunea criticul Theodor Codreanu –, trebuie să accepte ambiguitatea Ființei. Altfel spus, poetul nu trebuia să-și pună întrebarea cine vine din urma lui: Euridice sau Infernul? Între, se află adevărul, profund dramatic. De aceea, trebuie răspuns la întrebarea eminesciană: *Unde vei găsi cuvântul/ Ce exprimă adevărul?* Soluție grea, fiindcă trebuie regăsită *limba adamică*, „cuvântul dintâi”, cum zice Demiurgul în *Luceafărul*, limbă pe care au încercat s-o recupereze toți marii poeți ai lumii”¹¹.

O posibilă definiție a creatorului de frumos în ipostaza de poet liric – care ar vrea să scrie „o poezie, să palpitate ca inima” –, ne oferă autorul *Ochiului al treilea* și în aceste versuri din *Jurnal*: „Nu răsfoi această carte/ ca și cum nimic nu-i spus:/ între paginile șase și șapte/ atâtea foi, cititorule, nu-s...// Nu citi prea repede filele,/ s-ar putea frumusețea să-ți scape./ Printr-o ureche de ac trec cămilele/ către proverbe să se adape...// Poetul e cel care iar și iar –/ cu viața lui toată risipă –/ din răputeri, în fiecă seară,/ reține-nserarea cu-o clipă.” Esența poeticii *Ochiului al treilea – a vedea nevăzutul și a auzi neauzitul* – descinde din trunchiul viguros al eminescianismului: „Iară ochiu-nchis afară înlăuntru se deșteaptă”. De altfel, e știut că Nicolae Dabija a închinat lui Eminescu mai multe poeme, între care cel mai izbutit, strălucind prin desăvârșire artistică, este cel intitulat chiar *Eminescu* (din volumul *Aripă sub cămașă*, 1989):

Când mă gândesc
cât de mult
ne iubise
izvoarele,
și codrii,
și doinele
ce au fost a-l cunoaște –
îmi vine să cred
că poezii mari
își aleg
popoarele
în mijlocul cărora
au
a se naște.

Dacă în volumul de debut, Nicolae Dabija vedea, cu un ochi lăuntric („înlăuntru îndreptat”) ceea ce „alții n-au să vadă”, în volumele care au urmat

¹¹ Theodor Codreanu, „Nicolae Dabija și poetica zborului”, în *Scriitori basarabeni*, București, Editura Academiei Române, 2019, p. 109.

– deși imaginea lumii este acum sensibil diferită – tema poetul și poezia capătă parcă o amplitudine sporită de la o carte la alta, fiind reluată cu insistență. O astfel de poezie despre poezie este, de pildă, *Rugă* din volumul *Zugravul anonim* (1985), din care criticul Mihail Dolgan reproducea, într-un articol, această strofă finală: „Rugă-cântec, rugă-plânset, rugă-blestem/ (naivă, credulă, nebună)/ de aed care crede cu un poem/ c-ar putea face lumea mai bună.” „Poetul – comenta criticul în volumul *Literatura română postbelică* – crede cu toate fibrele ființei sale în efectul magic al slovei artistice, în forța transformatoare a acesteia”¹². Un alt comentator e de părere chiar că libertatea fanteziei din *Ochiul al treilea* e înlocuită, în unele creații ulterioare, cu libertatea „nebunului”, știut fiind că „nebunul” este – și în alte literaturi – cel care spune adevărul până la capăt.

Metamorfoza cea mai evidentă – constată, în acest sens, Alexandru Burlacu – e în ciclul „Săgeată înfiptă-n aer”, unde poetul e deja un virtuoz al scrisului evaziv, uneori chiar subversiv [...]. O precizare se impune totuși. Libertatea fanteziei este exaltată și exersată ingenios cu un fals sentimentalism, pentru a recurge programatic la un registru de aluzii echivoce, la o simbolistică plină de ambiguități și ambivalențe¹³.

În spatele aparențelor, al falsului sentimentalism, se ascund tragediile creatorului angajat, nevoit să trăiască într-o lume în derivă, „o Arcadie în negativ” care era Moldova în anii regimului sovietic.

La Dabija – constată, cu justete, Alexandru Burlacu – libertatea în zborul fanteziei duce (în „Săgeată înfiptă-n aer” din volumul *Apă neîncepută* 1980) la libertatea unui joc al nebunilor. Eul poetic, un fals naiv, vede un soare bătrân, zgâriat de păsări, care s-a răcit de tot, pe care „un nebun îl trage de raze,/ așa părându-i-se mai frumos”. Poetul, care îl cântă pe Homer, vede cu ochiul lăuntric ceea ce nu voiau să vadă poeții care își sincronizează pulsul inimii cu bătaia de cap a regimului. Vederile ochiului lăuntric echivalau, în anii „stagnării”, cu un act de curaj pentru care disidenții erau condamnați la tăcere sau izolați în psihiatrii¹⁴.

Tot din volumul *Apă neîncepută* face parte tulburătorul poem *Dreptul la eroare*, având ca temă responsabilitatea pe care trebuie să și-o asume nu doar poetul, ci scriitorii, în genere, care se adresează nu doar contemporanilor, ci și generațiilor viitoare. Inspirată din celebra zicere a lui Miron Costin – cel dintâi poet cult din literatura noastră – conform căreia „nici iaste șagă a scrie ocară vecinică unui neam, căci scrisoarea iaste un lucru vecinic”, Nicolae Dabija exprimă, în *Dreptul la eroare*, un patetic *credo* al său, acela că „poeții nu au dreptul la greșală”: „Poeții nu au dreptul la eroare, / cum ei depozitează adevărul, / în jurul lor se-adăugă, lin, veacul:/ precum în jurul sâmburelui – mărul”. Dând o înaltă apreciere menirii aedului în cetate sau, prin extensie, rolului poezilor în viața unui popor, autorul decretează: „De ar muri aezii într-o țară –/ colo-ar trăi cel mai sărac popor;/ o, parcă i s-ar smulge unei flori/

¹² Mihail Dolgan, „Literatura română postbelică. Integrări, valorificări, reconsiderări”, Chișinău, Tipografia Centrală, 1988, p. 546.

¹³ Alexandru Burlacu, „Poetica lui Nicolae Dabija”..., *op. cit.*, p. 5.

¹⁴ *Ibidem*, p. 6.

mireasma toată c-un aspirator; // graiu-ar părea umil, și adevărul/ ar fi ca o armată părăsită/ în ploaie și-ntunerice, ce așteaptă/ de peste tot – să fie încolțită”.

Principii și idei din categoria celor mai sus menționate a formulat Nicolae Dabija nu doar în creațiile sale lirice, ci și într-o serie de interviuri sau articole. Așa, de pildă, referitor la condiția poetului și a poeziei în viața unui popor Nicolae Dabija exprima, în eseu *Necesitatea poeziei* (1985) concepții similare celor din *Dreptul la eroare*. „Poezia – spunea atunci autorul eseului – este o necesitate mai reală decât realitatea însăși” [...]. Tocmai de aceea „Poetul contribuie la bunăstarea patriei sale prin ceea ce scrie. Așa cum un arbore are nevoie de sol pentru a se prinde cu rădăcinile-n el, ca să nu-l ia vântul, un poet n-ar putea supraviețui fără aerul unei patrii concrete”.

Omăgiindu-l pe Nicolae Dabija cu prilejul aniversării a cincizeci de ani, un scriitor aromân vedea în *Dreptul la eroare* (1993) „o carte de suflet, densă, expresivă”, adăugând acest incontestabil adevăr: „Un tradiționalist”, Nicolae Dabija, vor zice unii. Multora le scapă modernitatea de fond a tradiționaliștilor, care nu s-au jucat nici o clipă cu poezia, cu literatura, cu frumosul”¹⁵.

Statutul poetului și al poeziei constituie și tema unei alte *arte poetice* din volumul *Apă neîncepută*, unde poetul crede cu fermitate că: „Vin vremi când liniștea e la cer strigătoare,/ când cuminenția comite cele mai multe/ erori;/ când tăcerea e mai asurzitoare/ decât scrâșnetul tramvaielor în zori.” (*Poetul*). În sfârșit, într-o altă creație memorabilă din *Apă neîncepută*, Nicolae Dabija sugerează că istoria devine, în unele epoci, în mod paradoxal, unica modalitate a poetului de a se referi la prezent. „Este timpul când apelul la istorie – scrie Alexandru Burlacu – devine unica șansă a artistului de a vorbi despre prezent, o modalitate evazivă de implicare în problemele cu adevărat stringente ale regimului totalitar”¹⁶. Așa se face că poetul, aflat sub teroarea istoriei, are teamă de o carte care ar cuprinde toate versurile ce încă nu le-a scris: „Mi-i teamă de o carte (o văd ades și-n vis), / pe care aş deschide-o-nfrigurat/ și-n paginile ei aş da-deodat’ – / de toate versurile ce încă nu le-am scris [...] Parcă mă văd citind – în acea carte/ doar pân’ la mijloc orice poezie./ știind ce-i scris, deodată, mai departe,/ cum dintr-un rând poemu-ntreg învie.” (*Mi-i teamă de o carte*).

Tema *condiția poetului și a poeziei* va fi reluată și perpetuată, de Nicolae Dabija, cu și mai mare insistență în cel de al treilea volum al său de versuri – *Zugravul anonim* (1985), care se deschide chiar cu această, oximoronică, *artă poetică*: „Precum un cerc cu centrul în afara sa,/ precum o secundă, în care începe Vecia,/ precum un cer născocindu-și propria stea –/ poezia” (*Poezia*).

O patetică pledoarie *pro-domo*, în apărarea poeziilor și a poeziei, este – în același volum – poemul *Memoriu*. Elaborată în manieră postmodernistă, caracterizată adică prin ironie și autoironie, dar și prin spirit ludic, această

¹⁵ Hristu Căndroveanu, „Nicolae Dabija”, în *Deșteptarea. Revista aromânilor*, nr. 9, septembrie 1998, p. 2.

¹⁶ Alexandru Burlacu, „Poetica lui Nicolae Dabija”..., *op. cit.*, p. 5.

insolită *artă poetică* debutează astfel: „Stimate director general/ de la uzina de produs poeme,/ scuzați că Vă răpesc din vreme/ eu, al/ D-voastră zilier, cu umilință/ aș vrea să vă aduc la cunoștință:/ nu e de vină poezia/ că pe planetă s-a scumpit hârtia,/ și nici poeții nu-s de vină/ dacă cerneală-i mai puțină.” Iar în final, autorul conchide „că e nevoie încă de poezie/ pe globul-acesta./ Să se știe./ Cu toată dragostea și grija,/ al D-voastră,/ N. Dabija.”

O paradoxală *artă poetică* ar putea fi considerată și poezia *Homer*, înrudită, într-un fel, cu *Ochiul al treilea*, în măsura în care genialul aed-orb fiind-fusese capabil să vadă o lume „înlăuntrul lui”: „Amurgul e ca un drapel/ purtat prin sânge./ Nu aedul lacrima-și plânge -/ lacrima-l plânge pe el [...].// Orb, bate-aceleași cărări./ Și lumea cum – a câta oară?! – / nu o găsește în afară,/ o caută-nlăuntrul lui [...]. // În fața filelor gălbui/ mă-ntreb, cum bolți sunt zădărate:/ de n-ar fi fost orb – oare lui/ i-ar fi fost dat să vadă-atâte?!”

Și în *Aripă sub cămașă* (1989) există câteva piese lirice din categoria *artelor poetice*. *Precuvintele*, de pildă – poem de factură modernă, în vers liber și vers alb, cu măsură variabilă –, este un elogiu adus *cuvântului* în ipostaza sa de materie primă a poeziei. Nu e vorba însă, aici, de orice fel de cuvânt, ci doar de „acele cuvinte primordiale,/ din vremile când cuvintele declanșau lumi,/ când trăiau poeți visați de cuvinte...” Autorul consideră că: „A scrie cu precuvinte – e ca și cum/ ai scrie cu înseși/ obiectele și întâmplările;/ tu ai declanșa și tu i-ai stinge.” În secvența finală, poetul se imaginează revenit la „anul Unu”, capabil să domine Cuvântul „pulsând, sub mâna mea, ca o tânără fiară,/ fără șă știu nici eu prea bine ce are de gând:/ să se lase-mblânzit/ sau, lăcomos, să mă sfășie...”

Militantismul artelor poetice

O remarcabilă *artă poetică* este, în *Aripă sub cămașă*, această *Scrisoare către cititor*, care anunță discret noua direcție, militantă, pe care se angajează lirica dabijiană de după 1989. Poetul se adresează, cu directețe, potențialilor cititori, întrebându-se retoric: „Izbuti-voi să zic ce te doare,/ c-un cuvânt pentru tine aparte?/ Fiece poem este ca o scrisoare,/ pe care ți-o trimit de departe./ Îmblânzi-voi cuvintele-n veci sfidătoare?!/ Cu-aceleași pietre și-aceleași mortar – / poți să înalți un altar./ Sau o închisoare./ Iartă-mi, rogu-te, acest vis nebunesc,/ naivitatea de-a crede că-ntr-un catren – / poate încape-un destin omenesc,/ raiul întreg, și ceva din infern.” Cât despre militantismul liricii dabijiene, e de precizat că acesta a generat reacții vehemente din partea unor critici. „Contestările poeziei lui Dabija – constată Alexandru Burlacu – veneau de obicei din partea poezilor de curte, deranjați de „poezia pură”, de caracterul ei orfic. După *Zugravul anonim*, criticile devin mult mai vehemente și vin din direcții diferite, de aici și ipostaza poetului de luptător pe metereze într-o cetate asediată. Mai cu seamă în *Aripă sub cămașă* (1989), volum cu un puternic filon publicistic, poezia militantă, învăluită altădată într-o imagistică ușor aluzivă, se declanșează într-un limbaj de tribun”¹⁷. Într-adevăr, Nicolae Dabija – „lider de generație”, animator al Renașterii basarabene și luptător ca nimeni altul pe baricadele românismului – este un creator cu conștiința deplină

¹⁷ Alexandru Burlacu, „Poetica lui Nicolae Dabija”..., *op. cit.*, p. 8.

a menirii sale în colțul zbuciumat de planetă unde i-a fost dat să viețuiască. Nu e întâmplător faptul că, în *Aripă sub cămașă*, Nicolae Dabija – ca și alți basarabeni – i se încredințează lui Eminescu prin acest catren pus chiar la început: „Nu obosește niciodată să răsară/ Luceafărul – steaua noastră polară!/ Steaua care – dacă ar cădea/ Ar trage întreg cerul după ea”. Aceleași teme a reînvierii sufletești a românilor basarabeni i se subsumează – tot în *Aripă sub cămașă* – și celebra *Baladă*, devenită una dintre cele mai populare melodii” grație creației compozitorului Teodor Chiriac. Între vocea orfică a lui Nicolae Dabija din această *Baladă* și melodia interioară a *Doinei* eminesciene, ambele de o profundă simplitate, există parcă o tainică legătură: „Cât trăim pe-acest pământ/ Mai avem un lucru sfânt:/ O câmpie, un sat natal,/ O clopotniță pe deal./ Cât avem o țară sfântă/ Și un nai care mai cântă,/ Cât părinții vii ne sunt –/ Mai există ceva sfânt [...]/ Cât Luceafărul răsare/ Și în cer e sărbătoare,/ Și e pace pe pământ –/ Mai există ceva sfânt./ Cât avem un sat departe,/ Și un grai ce n-are moarte,/ Cât ai cui zice „părinte!” –/ Mai există lucruri sfinte”. În aceeași ordine de idei, frumusețea graiului, a limbii române – la care ne-am referit și cu alt prilej – este un fenomen care poate întrece însuși lucrurile create de Dumnezeu: „Iertat ne fie, Doamne, acest grai/ și frumusețea lui care încearcă/ să-ntreacă lucrurile ce le ai/ fost izvodit, tot pentru dânsul parcă” (*Cronicarii*). Remarcând că în multe din poeziile lui Nicolae Dabija există o demnitate ca de statuarie, istoricul literar Ion Rotaru formula și această constatare pertinentă: „El se distanțează în anume chip, de realitate, o transcende, fără a se depărta prea tare de ea totuși, atât numai cât este necesar să o exorcizeze, să o domine”¹⁸. Unei astfel de realități aparțineau poeziile conformiști, poeziile „de curte”, obedienți Puterii, pe care Nicolae Dabija – capabil să schimbe, la nevoie, elegia în pamflet, cum bine remarcase Eugen Simion – îi discreditează fără cruțare în *Mierla domesticită* (1992). Autorul reia aici magistral ideea profetului fals, vituperând poeziile de curte, afonia „păsărilor surde”: „Pasăre crescută cu grăunțe,/ ce s-a dezvățat demult să zboare,/ vezi cum vântul, umilit, tresare/ atingându-se de penele ei unse,/ și în ochii ei – cum cerul moare./ Mută umblă printre orătănii/ și adoarme grasă pe stinghii;/ pasărea amiezilor pustii/ timpu-și pierde-n căutarea hrănilor/ sau batjocorită de copii./ [...] Numai ochii știu să o denunțe, când o boare de vântuț tresare,/ pe această mută zburătoare/ ce-a schimbat un cer fără hotare/ pe o troacă plină cu grăunțe.”

Despre poezi și despre poezie se face vorbire și în amplul poem *Întoarcerea lui Eminescu* – în care e rememorată odiseea neamului românesc din Basarabia – așezat în fruntea volumului *Dreptul la eroare* (1993) în care citim: „Ne-au bătut și cerul și pământul,/ vremuri grele au trecut pe-aici,/ ne ziceam: s-avem pâinică-n casă,/ fără poezie – om mai trăi [...]/ Asta e durerea noastră mută/ că visând să-și numere arginții –/ câte-un Iuda, la un colț de stradă,/ vinde-și și poezi și părinții.” Sau: „Căci la noi așa-i de la un timp –/ dacă-ngheață via sau puieții –/ pentru tot ce se întâmplă-n țară –/ nu răspund ministrii, ci poezi”.

¹⁸ Ion Rotaru, „Nicolae Dabija”..., *op. cit.*, p. 969.

Un simbol cu totul aparte în câteva dintre *artele poetice* ale lui Nicolae Dabija este *fulgerul*, care are, pe de o parte, rolul de a detuna răul și minciuna, iar pe de altă parte de a propovădui binele și adevărul. De aceea, poetul este asemuit cu preotul: „Poetul este ca preotul care aduce ploaia/ pe arșiță,/ cântând-o./ El spune cuvinte ce declanșează fulgere/ și ploaia la vremuri/ de secetă” (*Dreptul la iluzie*). E periculoasă această profesie de a fotografia fulgere – ne informează autorul volumului *Cercul lăuntric* (1998) – „aproape la fel de periculoasă ca viața însăși”, din pricină că uneori câte un fulger „lovește și în mine” și atunci poetul rămâne doar o frumoasă amintire: „Vă las ca amintire acest fulger/ care am/ fost” (*Fotograful de fulgere*). Referindu-se la poeme precum *Fulger înrourat* și *Fotograful de fulgere* – care au devenit, ulterior, titluri ale unor volume de versuri, Mihail Dolgan considera că acestea, „consfințesc simbolul „fulgerului” drept o imagine cu multiple funcții oximoronice care exprimă plenitudinar principalele esențe lirice ale universului artistic al lui N. Dabija”, căci fulgerul, în *artele poetice* ale autorului, „străluminează printr-o maximă trezie, întreg *cerul lăuntric* al creației, ozonificându-i și purificându-i lirismul atâteaînvăluitor”¹⁹. Nu putem merge mai departe înainte de afirma surprinzătoarea modernitate a poeziei *Fotograful de fulgere*, exemplară pentru consonanța indestructibilă între conținutul ideatic și forma artistică. Eliberată de rigorile prozodiei clasice, poezia se focalizează pe mesajul care constă în identitatea deplină între poet și fotograful de fulgere: „Eu fotografiez fulgere/ despiciând bezne,/ ceruri,/ sau brazi...” Inspirata metaforă din titlul poeziei îl va fi determinat pe criticul George Băjenaru din S.U.A. să scrie, în 1998:

Iată de ce cred, cu toată convingerea, că misiunea conștiinței poetului Dabija este una sfântă [...]. Cartea de poeme *Cerul lăuntric* atestă o îndelungă experiență literar-artistică, fondată pe o conștiință vizionară, de poet modern și hipersensibil la tot ce e valoare umană, un poet a cărui vocație a fost sorbită de Dumnezeuul geniului din popor, cum ar fi spus Eminescu²⁰.

Dacă unele poeme precum *Fotograful de fulgere* sunt de o modernitate fără cusur, altele, dimpotrivă, se remarcă prin clasicitatea formulei căutate, ca în aceste simpatice miniaturi din *Clepsidră*: „Precum pădurarul copacii buni de tăiat –/ moartea ne-nseamnă./ Nici n-a început vara/ și de-acum e toamnă./ Liniște asurzitoare,/ pe care – ca pe un poem – o înveți./ Nisipul din clepsidră/ e plin cu praf de poeți.”

O meditație pe tema *poetul* și *poezia* este și *Cetate asediată*, un poem superb, în cheie mesianică, al cărui titlu face aluzie la permenenta stare de teroare în care se află Basarabia. Este readusă în discuție, printr-o interogație retorică, ideea artei militante/ angajate, a implicării poeților în lupta pentru realizarea idealului național: „Ce caută poeții în bibliotecă,/ când ei sunt

¹⁹ Mihail Dolgan, „*Dorurile interzise* ale lui N. Dabija din perspectiva hermeneuticii”, în *Poezia contemporană, mod de existență în metaforă și idee*, Chișinău, Elan Poligraf, 2007, p. 517.

²⁰ George Băjenaru, „Nicolae Dabija: *Cerul lăuntric*”, în *Cuvântul românesc* (Hamilton-Canada), noiembrie 1998, p. 7.

așteptați pe baricade?!” Comentând poemul, Alexandru Burlacu concluzionează: „Aici aflăm chintesența poeziei sale, reductibilă la un adevărat apostolat cultural, pe care unii o tratează cu condescendență.”²¹. Într-adevăr, în această „cetate asediată” poetul, „mereu rănit când de cuvânt,/ când de cuțit”, născut să învingă, nu să plângă, are conștiința trăirii totale, ca în acest *Remember*: „Eu nu pot spune:/ mi se pare c-am trăit./ Eu am trăit cu adevărat./ Și-am suferit/ și-am sperat.../ Eu nu pot spune:/ mi se pare c-am trăit”.

Cititorul – ca instanță a comunicării

O artă poetică este și piesa lirică *Cititor de poeme* – din volumul *Psalmi de dragoste* (2014) – în care scriitorul se adresează cititorului ipostaziat în postura de instanță a comunicării: „Acest poem pe care-l citești/ nu există/ decât în imaginația ta,/ urmând de fapt să-l scriem împreună:/ eu – cuvintele,/ tu – restul.” Poem de factură modernă sub raport formal – asemeni multor altora din ultima perioadă de creație a lui N. Dabija – acest *Cititor de poeme* e surprinzător de modern și sub raportul conținutului ideatic, întrucât pare că autorul transfigurează liric aici concepte actuale privind estetica receptării: „De tine, de tine depinde viața poemului:/ eternitatea lui de o clipă,/ secunda în care se aciuiază vecia;/ iar acum: deschide fereastra/ să intre timpul/ în toate silabele lui.”

În sfârșit, un ciclu de inedite din 2016, intitulat *Indiminețări*, se încheie cu poemul *Chiar și azi* – meditație lucidă asupra condiției poetului și a poeziei în lumea contemporană. Sunt enunțate, de fapt, aici cele două principii ireconciliabile în teoria conceptului modern de poeticitate – poezia angajată/ militantă și „poezia pură”, care se exclud reciproc: „Chiar și azi, când în lume/ pentru poezie nu mai e loc,/ se mai scrie cu sânge,/ se mai scrie cu foc.// Chiar și azi, pentru-un vers/ chemat să împrăstie ceața,/ unii-și dau aere,/ alții-și dau viața.” Ca și în poemul *Testament*, unde autorul lasă drept moștenire trandafirul, și aici aflăm cele două direcții – mai sus menționate – ale poeziei: „Chiar și azi, pentru-o strofă,/ chiar și azi, pentru-o carte/ se condamnă la nemurire,/ se condamnă la moarte.// Chiar și azi – când cită-i/ poezia tot mai arare –/ pentru ea se mai trăiește, pentru ea se mai moare”. Cu toate acestea, finalul poemului e unul optimist: „Copilo, care citești bibliotecă/ cu-o lumină-n ochi tristă,/ nu crede ce zic cârcotașii –/ poezia există!”

Concluzii

Dacă ar fi să apelăm la metoda statistică, am observa că, din abundența creației poetice a lui Nicolae Dabija, tema *poetul și poezia* și-ar putea revendica vreo patruzeci de piese lirice. Circa jumătate dintre acestea conțin doar aprecieri întâmplătoare, fulgurante – dar tocmai de aceea extrem de memorabile și percutante – la temă. Formulate în câte o secvență, o strofă sau doar într-un singur vers. Cealaltă jumătate e formată din creații axate/ dedicate integral teoretizării rolului creatorului de frumos în lume și rostului artei în genere, precum și transfigurării lirice a unor opinii privind condiția poetului și a poeziei. Din această a doua categorie, a *artelor poetice* propriu-zise – unde

²¹ Alexandru Burlacu, „Poetica lui Nicolae Dabija”..., *op. cit.*, p. 11.

Nicolae Dabija se vădește a fi un redutabil critic de artă, teoretician al literaturii în genere și cu deosebire, al poeziei – am putea enumera aici, într-o ordine absolut aleatorie, poeme precum *Ochiul al treilea*, *Aceste peisaje ale sufletului*, *Dreptul la eroare*, *Poetul*, *Rugă*, *Memoriu*, *Poezia*, *Scrisoare către cititor*, *Mierla domesticită*, *Precuvintele*, *Fotograful de fulgere*, *Clepsidra*, *Eminescu*, *Trandafirul*, *Cetate asediată*, *Testament*, *Cititor de poeme*, *Despre construcția poemului*, *Doruri interzise*, *Și cărțile au suflet*, *Chiar și azi* etc.

Iar dacă ar fi să ne întrebăm ce aduce nou Nicolae Dabija prin creațiile lirice pe tema poetul și poezia, ar trebui să observăm, înainte de toate, că poetul ne solicită o atitudine empatică, invitându-ne să ne apropiem de aceste poeme ca de niște „peisaje ale sufletului” său mereu deschis către lume, către aspirațiile conaționalilor săi. Lumea poetului e una a „cerului lăuntric” ori o lume a unui „cerc de cretă”, o lume „în al cincilea anotimp”, o lume în care, deși „libertatea are chipul lui Dumnezeu”, totuși „pentru poezie nu mai e loc”, de aceea poetul trebuie să fie vigilent, să vadă și cu „al treilea ochi”, să fie „săgeată înfiptă-n aer” sau „o lacrimă care vede”, nu o „mierlă domesticită”, fiindcă „chiar și azi pentru o carte/ se condamnă la nemurire,/ se condamnă la moarte.”

Poetică în întregime și profund lirică, creația dabijiană în genere, dar cu deosebire cea având ca temă *statutul poetului și al poeziei*, se sprijină – am zice – pe trei cariatide: adevărul, simplitatea și frumusețea. Toate aceste caracteristici, măiestrit imbricate cu o sensibilitate modernă acută și cu un excepțional dar de a se face ecoul celor mai adânci aspirații ale sufletului autohton concură la izbânda artistică a artelor poetice dabijiene. Nu întâmplător poate una dintre creațiile din această categorie se intitulează chiar *Frumusețe*. Poate că tocmai această îndeniabilă consonanță a adevărului ideatic, a fondului cu expresia artistică asigură succesul de public și de critică al poeziilor lui Nicolae Dabija, după cum în concomitența adevărului cu simplitatea și frumusețea rezidă puternica impresie pe care o produc *artele poetice* dabijiene. De obicei, autorul preferă expresia aleasă, capabilă – prin lirismul ei – să atingă limita profunzimii și o maximă intensitate emoțională. Cu siguranță că niciunul dintre poeții români contemporani, de pe ambele maluri de Prut, nu poate concura cu Nicolae Dabija în ceea ce privește truda lui asiduă și exigentă asupra cuvântului, asupra ritmului și rimei, asupra armoniilor interioare și exterioare ale versului. Numai prin atari proces acribios de elaborare a versurilor a reușit poetul să imprime naturalețe și perfectă cursivitate creațiilor sale lirice. Poeziile sale se disting atât printr-o compoziție strofică (tectonică) ingenioasă, cât și printr-o diversitate de tonalități. Multe dintre creațiile sale cultivă o poetică particulară, explorând intens esteticul poeziei populare, ceea ce le conferă însușiri precum muzicalitatea, melodicitatea și armonia. Iar cele subsumate temei *poetul și poezia* reușesc să sporească prestigiul omului de artă și cărturarului Nicolae Dabija, care a pledat ca nimeni altul, cu ardoare și patos cauza propriei arte (*apologia pro arte sua*), consacrandu-se plener înaltei sale meniri.

BIBLIOGRAFIE

Balotă, Nicolae, „Argument”, în *Arte poetice ale secolului XX. Ipoteze românești și străine*, București, Minerva, 1997.

- Băjenaru, George, „Nicolae Dabija: *Cerul lăuntric*”, în *Cuvântul românesc* (Hamilton-Canada), noiembrie 1998, p. 7.
- Burlacu, Alexandru, „Poetica lui Nicolae Dabija”, în *Philologia*, LV, nr. 3-4 (267-268), mai-august 2013, pp. 3-12.
- Cândroveanu, Hristu, „Nicolae Dabija”, în *Deșteptarea. Revista aromânilor*, nr. 9, septembrie 1998, p. 2.
- Chiscop, Liviu, „Arta poetică”, în *Teoria literaturii. Concepte operaționale*, Bacău, Bacovia, 2013.
- Codreanu, Theodor, „Nicolae Dabija și poetica zborului”, în *Scriitori basarabeni*, București, Editura Academiei Române, 2019.
- Dolgan, Mihail, „*Dorurile interzise* ale lui N. Dabija din perspectiva hermeneuticii”, în *Poezia contemporană, mod de existență în metaforă și idee*, Chișinău, Elan Poligraf, 2007.
- Dolgan, Mihail, „Literatura română postbelică. Integrări, valorificări, reconsiderări”, Chișinău, Tipografia Centrală, 1988.
- Grati, Aliona, „Poetică”, în *Dicționar de teorie literară. 1001 de concepte operaționale și instrumente de analiză a textului literar*, Ediția a II-a revizuită și completată, Chișinău, Arc, 2018.
- Matcovschi, Dumitru, „Același poetul, aceeași poezia”, în *Moldova suverană*, miercuri, 15 iulie 1998, p. 3.
- Rachieru, Adrian Dinu, „Nicolae Dabija – neoromantism și mesianism”, în *Poeți din Basarabia*, București, Editura Academiei Române, Chișinău, Știința, 2010.
- Rotaru, Ion, „Nicolae Dabija”, în *O istorie a literaturii române de la origini până în prezent*. Ediția a II-a, București, Editura Dacoromână, 2009.
- Vicol, Mihai Sultana, „Simțirea lui se aude în noi”, în *Literatura și Arta*, nr. 20 (3949), 20 mai 2021, p. 6.